

FAZAKAS ISTVÁN

Takács Ádám: *A fenomen és tárgya*

Budapest, L'Harmattan. 2013. 164 oldal, 1950 Ft.

Az Aspecto-könyvek sorozatában harmadikként¹ jelent meg Takács Ádám *A fenomen és tárgya* című munkája. Akárcsak a korábbi két mű, Takács könyve is több kisebb, már megjelent vagy megjelenés alatt álló szövegből áll össze (a szövegek eredeti megjelenési helyéhez lásd 163–164). Joggal merül fel tehát a kérdés, hogy az olvasó egy esszékötetet vagy egy egységes tanulmányt kap-e kézhez. Ezzel kapcsolatban egyrészt érdemes megjegyezni, hogy a különböző szövegeket nem időrendileg, hanem tematikusan rendezte el a szerző. Másrészt pedig az előszóból kiderül, hogy a cím nem más, mint e tematikus elrendezés szervezőelve: „Az elemzések igazi tétjét tehát a fenomen kérdésétől a tárgy problémájához vezető átmenet biztosítja, mely talán annál is inkább felismerhető, mert kötött mozgásról van szó” (7). Takács szerint e két fogalom közötti viszony tisztázása a fenomenológia egyik legfontosabb feladata, különösképpen ha szem előtt tartjuk, hogy a teljes fenomenológiai hagyományon átvélő intencionalitás-tematika tépje éppen ezen átmenet felől válik világossá. Ezeket a megfontolásokat figyelembe véve tehát az egyes elemzések részletes bemutatása helyett – mely szétfeszítené egy recenzió kereteit – csupán a Takács által előrebocsajtott és a kötet szö-

vegeinek *horizontján* kirajzolódó *gondolati fű* rekonstrukciójára és az ezáltal felvetett kérdések bemutatására vállalkozom.

Az első öt tanulmány egységes egészet alkot (13–82, tehát körülbelül a kötet fele); a mű ezen részét a Husserlnek szentelt, hagyományos témákat érintő fenomenológiai elemzések alkotják. Heidegger – ha egyáltalán szóba jön – csupán a Husserlrel folytatott párbeszéd perspektívájából kerül bemutatásra (70–82). Az, hogy a kötet szövegeit jórészt Husserl-elemzések uralják, nem meglepő, hiszen Takács doktori disszertációja, melynek első része könyvként is megjelent, éppenséggel Husserl alap-fogalmával (*Grund, fondement*) vet számot (Takács 2013). Ugyanez a tematika köszön vissza *A fenomen és tárgya* első szövegében (*Az alap fogalma Husserlnél*), melynek záró bekezdésében – a disszertáció konklúziójának egyik legfontosabb gondolatát felelevenítve – Takács Husserl életművének két legfontosabb teljesítményét összegzi. E két eredmény egyrészt „a szubjektivitás egyetemes és konstitutív dimenziójának” a feltárása, „mely megalapozó módon integrálódik valamennyi eredeti tapasztalati módban és adottságban”, és melyet Takács – inkább a fenomenológiai hagyománytól, mint magától Husserltől kölcsönzött szóval – *fenomenalitásnak* nevez; másrészt a *fenomenológia* mint módszer kidolgozása, „mely az előbbi feltárásán

¹ Lásd még Ullmann 2012 és Szabó 2012.

fáradozik anélkül, hogy engedményt tene bármilyen fundamentális ontikus vagy ontologikus filozófiai elképzelésnek”. Alig pár sorral lennebb azonban hozzát teszi – és ezzel a Wittgensteinre hajazó felhanggal zárul a kötet első szövege: „Másrésről, számba kell vennünk, hogy melyek lehetnek azok az *alapproblémák*, amelyeket még csak nem is érintettünk, mikor a »megjelenés« kérdésre adott valamennyi választ elvileg már birtokoljuk” (35–36).

Ha más nem is, már önmagában véve ez a polemikus hangnem egységessé tenné a kötetet; ténylegesen azonban ennél fontosabb összefüggésről van szó. Takács ugyanis sorra veszi a husserli *fenomenalitás* egyes jellemzőit, és meglehetősen határozott kritikai észrevételeket fogalmaz meg velük kapcsolatban: a szubjektivitás, a konstitúció és az egyetemesség ellen- vagy kiegészítő fogalmaiként rendre bukkan fel az objektivitás (például „tisztán objektiváló”, „azaz megalapozó szubjektivitás nélkül működő” intencionalitás [59], a diltheyi értelemben vett objektív szellem [103] stb.), az institúció (114–135) és például a „tapasztalati érthetőségek levezethetetlen *pluralitása*” (120) és így tovább. A kötet szövegeit végigolvasva tehát legalábbis sejtésünk lehet arról, hogy milyen irányban kell keresgélni ahhoz, hogy a fent említett *alapproblémák* helyét meghatározzuk. Ehhez viszont a kötet második felének a szövegei nyújtanak több támpontot. Míg az első öt tanulmány főként Husserl filozófiáján belül maradván annak erősségeit és vakfoltjait elemezve mutatja fel egy viszonylag jól körvonalazható kritikai eltávolodás produktív lehetőségét, addig további öt szöveg Heidegger, Dilthey és Merleau-Ponty egyes megfontolásaira támaszkodva fordul szembe a – főként husserli értelemben vett – fenomenológiai hagyomány bizonyos előfeltevéseivel. Ehhez társul még további két tanulmány Jean-Luc Marion és Tengelyi László feno-

menológiai munkásságainak továbbgondolási lehetőségeiről.

Heidegger érdemét Husserlrel szemben Takács a „fenomenológia historizálásában” látja (85). Az a gondolat, miszerint az emberi jelenvalólét már mindig is eleve egy történelmi dimenzióban mozog, tulajdonképpen a fenomenológiai kutatás egyik legfontosabb elemévé emeli a történelmet. Heidegger erre vonatkozó megfontolásait – vázlatosan – a következőképpen foglalhatjuk össze: amennyiben a fenomenológia kitüntetett tárgya maga a jelenvalólét és ennek létmódja – hiszen efelől érthető meg a lét értelmére vonatkozó kérdés –, és amennyiben a jelenvalólét alapvetően történelmi lét, annyiban a fenomenológia kitüntetett tárgyává kell válnia a történelemnek is. Takács e gondolat különböző változatait – melyek bár kisebb-nagyobb hangsúly- és jelentéseltolódásokat implikálnak, alapjában véve a *Lét és idő*g végigkísérik a heideggeri törekvéseket – több korai szövegre hivatkozva mutatja be. Ha a történelem – legyen bár szó a heideggeri történelmi destruktúráról – ilyen kitüntetett szerephez jut a fenomenológiában, az Takács szerint legalább két különösen fontos opciót nyújt: egyrészt a *közösségi létezés* sajátos fenoménjeinek pozitív feltárási lehetőségét, másrészt – mely nyilván szorosan kapcsolódik az előbbihez – az *egzisztenciális objektiváció* elméletének kidolgozási lehetőségét. Csakhogy, így Takács, Heidegger mindkettőt elmulasztotta (97–99), szemben például Dilthey-jel, aki az „objektív szellem” címszó alatt „olyan munkaterületet nyit meg, amely nem csupán kiegészíteti, de konkurálni is képes az ezen a területen honos fenomenológiai elképzelésekkel” (103). Dilthey megfontolásai tulajdonképpen a világ és a szubjektum egy olyan történelemben ágyazott összefonódását írják le, melyben egyik sem eredendőbb a másiknál – és Takács számára ez a körülmény rendkívüli

jelentőséggel bír. Ez derül ki legalábbis a Merleau-Ponty által inspirált „institúció” fogalmának szentelt tanulmányokból. Az institúció fogalma a transzcendentális megalapozás és a tárgyi adottságok aszimmetrikus (139) viszonyát leíró „konstitúció”-val áll szemben, melynek alapja úgy Husserlnél, mint Heideggernél a *fenomenalitás*ban keresendő, „mely Husserlnél a tárgyak és élmények eredendő önadódását, Heideggernél a lét megmutatkozását jelenti” (117). Ugyanakkor a fenomenológia csupán a *fenomenalitás*ban konstituálódó általános érthetőségre helyezi a hangsúlyt és így szükségképpen vak marad a „közösségi és történelmi létezés” sajátos és „helyi értékek szerint artikulálódó (120)” értelemképződményeire.

Joggal merül fel a kérdés: arról van-e szó, hogy a fenomenológiának fel kellene adnia *transzcendentális* jellegét? Annál is inkább, mert Takács is megjegyzi, hogy „Husserlnél a konstitúció problémáinak kifejezett megjelenése egybeesik fenomenológiájának transzcendentális fordulatával” (115). Vagy – *horribile dictu* – talán magát a fenomenológiát is fel kell adni? Előbbi megfontolás mellett szólnak azok a szöveghelyek, melyek szerint a történelem, tehát a kutatás egyik tárgyának „konkrét anyaga és alanya *a priori* meghatározhatatlan, vagyis *fenomenálisan kötetlen*” (124), vagy az „*objektív affinitás* olyan horizontjai[ról]” ejtenek szót, „melyek nem szorulnak semmiféle értelemadásra, történetileg önálló életet élnek, s melyekhez képest a szubjektum elhelyezi magát” (uo.), sőt melyek szerint – Merleau-Ponty idézve – az „institúció eszméje” nem más, mint a „személyes történet megalapozása a kontingencián keresztül”. Az utóbbi lehetőség sem teljesen kizárt: erre enged például következtetni az, hogy egy lábjegyzetben Takács Foucault történeti munkáit nevezi meg mint olyan kutatásokat, melyek az általa követendőnek tartott irányba mutatnak (125).

Persze mindkét következtetés túlságosan elhamarkodott volna e problémakör szisztematikus és pozitív kidolgozása híján – és jelen kötet szövegeiben csupán a kutatási irányra utaló jelzések vannak, maga a kidolgozás még hiányzik. Az viszont kétségtelen, hogy ha nincs is szó a transzcendentális szféra vagy a fenomenológia teljes feladásáról, egy radikális átalakítás igénye erőteljes hangsúlyt kap. Egy ilyen átalakítás irányába mutat például az az elgondolás is, melyet Takács Marion fenomenológiája kapcsán fejt ki: „az objektív adódás lehetőségének elfogadása” szükségtelemmé teszi „a minden tárgyi adottságot zárójelző radikális fenomenológiai redukció alkalmazását”; „[u]gyanakkor a tárgyak *sajátos fenomenális világának* és objektívációs szerkezetének elismerése elősegítheti, hogy túl teológiai affinitásán, az adódás marioni fenomenológiája utat találjon az életvilág és a kultúra fenoménjeinek elemzéseéhez” (149). Mindazonáltal az, hogy az objektívításra vagy a tárgyi dimenzióra fordított filozófiai figyelem a (transzcendentális) fenomenológia számára méreg-e vagy orvosság, tulajdonképpen csak másodlagos jelentőségű ahhoz a kérdéshez képest, mely ugyancsak egy pozitív és szisztematikus kidolgozás után kiált, nevezetesen, hogy mit jelent az adott összefüggésben az „objektívítás”. A kötet végigolvasása után – a legjobb indulattal szólva is – csak körvonalaiban sejlik fel, hogy mi az az objektívítás-fogalom, ami összeköti Dilthey objektív szellemét Merleau-Ponty institúció-fogalmával, valamint Foucault történeti munkáinak tárgyával és módszerével.

Hiba lenne persze olyat számon kérni a szerzőtől, amire nem vállalkozott: a kötet célja ugyanis bevallottan nem valamiféle általános módszertan kidolgozása. A fenomenológiai hagyomány különböző gondolatait és gondolkodóit részletekbe menően elemző cikkek – melyek részleteire terjedelmi okokból itt nincs módom

kitérni – minden tekintetben kárpótolják az olvasót.

A különböző cikkek nyelvezete – a problémák nehézsége ellenére – kimonodottan gördülékeny, és könnyen követhetővé teszi a gondolatmenetet. Külön említésre méltóak Takácsnak az egyes – magyarul rendkívül nehezen visszaadható – terminusokra vonatkozó fordítási választásai és megoldásai: például az *Uroriginalitüt* és az *Originalitüt* közti különbséget találoán adják vissza a magyar „eredendőség” és „eredetiség” terminusok (38); továbbá sokkal elegánsabb a *Bewegungsempfindung* terminust „mozgásérzék”-ként fordítani, mint – az egyébként jelentésben meg egyező, németül is „görög” és Husserl által többnyire többes számban használt – *Kinesthesent* „kinesztézis”-zel visszaadni (42). Ezen fordítási választások jelentősége abban is áll, hogy *A fenomén és tárgya* – a magyarul már ismert fenomenológiai korpuszon kívül – számos olyan szövegre is hivatkozik, melynek egyelőre még nem jelent meg magyar fordítása. A könyv egyetlen stilisztikai szépséghibája talán csak annyi, hogy a szerző néhol egyes szám első, máshol többes szám első személyben hivatkozik önmagára (8, 11, 30, 48, 51, 102, 113 és 16, 75, 129).

Takács Ádám műve tehát egyszerre nyújt betekintést a fenomenológia néhány alaproblémájába Husserltől Marionig, és mutatja fel ezek újszerű továbbgondolási

lehetőségét. Egy efféle továbbgondolás iránya az előszó szerint az „egyes konkrét tárgyi regiszterek”, „a közösségi és történelmi létezés” és azon „indeterminációs elv” elemzése, mely „e két utóbbin alapulva működésbe lép, ha a szubjektív vagy kollektív tapasztalás és az ezen nyugvó adottságmódok szerkezetét, ilyen vagy olyan okokból kifolyólag, exkluzív rendszernek tételezzük” (11). Azt ellenben, hogy ezek az elemzések egész pontosan a fenomenológiai hagyomány mely ágán kibontakozó alakzatokból táplálkoznak majd, és melyekkel helyezkednek radikálisan szembe, valószínűleg az eljövendő írások döntik majd el egyértelműen.

IRODALOM

- Merleau-Ponty, Maurice 2003. *L'institution – La passivité. Notes de cours au Collège de France (1954–1955)*. Szerk. D. Darmaillacq – C. Lefort – S. Ménansé. Paris, Belin.
- Szabó Zsigmond 2012. *A libidó antinómiaja és más paradoxonok*. Budapest, L'Harmattan.
- Takács Ádám 2013. *Le fondement selon Husserl. La doctrine de la phénoménalité dans la phénoménologie husserlienne*. Paris, L'Harmattan.
- Ullmann Tamás 2012. *Az értelem dimenziói*. Budapest, L'Harmattan.